

Organizacyjno-prawne uwarunkowania partycypacji społecznej w rewitalizacji gmin

dr Justyna Przywojska

Uniwersytet Łódzki, Katedra Pracy i Polityki Społecznej

Wprowadzenie

Warunkiem prowadzenia rewitalizacji w gminach jest partycypacja mieszkańców i innych aktorów lokalnych – interesariuszy rewitalizacji. Partycypacja społeczna oznacza udział obywateli w życiu publicznym i społecznym, lub inaczej, dwukierunkową relację między samorządem a obywatelami, respektującą zasady partnerstwa i dialogu.¹ W ramach tak rozumianej partycypacji interesariusze mają wpływ na sprawy publiczne, a także wspólnie sprawują kontrolę nad inicjatywami na rzecz rozwoju, decyzjami i zasobami, które ich dotyczą.²

Partycypację społeczną należy zatem rozumieć jako bezpośrednie i długotrwałe zaangażowanie oraz wpływ obywateli na lokalny proces decyzyjny, szczególnie w zakresie polityki publicznej i usług. Wpływ obywateli postrzegamy tutaj jako zmiany wprowadzone w lokalnych usługach, produktach lub decyzjach politycznych na skutek wniosków i aspiracji mieszkańców. W działaniach partycypacyjnych podejmowanych w rewitalizacji warto zaangażować się w proces podejmowania decyzji możliwie różnorodnych mieszkańców obszaru zdegradowanego, bowiem niosą oni za sobą unikatową wiedzę na temat potrzeb, potencjałów i zasobów lokalnych.³ Partycypacja społeczna jest tym bardziej skuteczna, im lepiej zorganizowany jest jej przebieg oraz im więcej bodźców i zachęt dla zaangażowania mieszkańców stworzą władze

lokalne.⁴ Zarządzanie procesem rewitalizacji wymaga zatem znajomości i właściwej implementacji metod i technik umożliwiających mieszkańcom zaangażowanie się w sprawy publiczne oraz swobodne wyrażania swoich poglądów, opinii i oczekiwań odnośnie kształtu i charakteru zmiany rewitalizacyjnej. Metody te zostaną zaprezentowane w dalszej części ekspertyzy.

Rewitalizacja – definicja legalna i podstawowe statystyki

Przyjęta w październiku 2015 roku ustawa o rewitalizacji⁵ definiuje jej istotę i określa ogólne warunki jej prowadzenia w jednostkach samorządu terytorialnego. Ustawa stanowi odpowiedź na dotychczasowe, fragmentaryczne i remontowe, podejście do rewitalizacji oraz eksponuje zasadę partycypacji. Wskazuje również formułę opracowania gminnego programu rewitalizacji stanowiącego podstawę dla prowadzenia działań rewitalizacyjnych w gminach. Zgodnie z art. 2 ustawy, *rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji*. Przy czym przygotowanie, koordynowanie i tworzenie warunków do prowadzenia rewitalizacji stanowią fakultatywne zadania własne gminy i jako takie realizowane są w sposób jawny i przejrzysty, z za-

1 Citizens as Partners. OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-Making. Governance, OECD Publishing 2001, p.15

2 World Bank, *World Bank Participation Sourcebook*, Environment Department Papers Participation Series Washington D.C. World Bank, 1995, s. 2

3 Przywojska J., *Rewitalizacja miast. Aspekt społeczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s.103

4 Gaventa J. *Exploring citizenship, participation and accountability*, "IDS Bulletin" 2002, Vol. 33, No 2, p. 2.

5 USTAWA z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, Dziennik Ustaw z 2015 roku, poz. nr 1777

pewnieniem aktywnego udziału interesariuszy na każdym etapie (partycypacja społeczna).

Podstawowym źródłem danych statystycznych dotyczących rewitalizacji w polskich gminach jest raport *Dane statystyczne z zakresu rewitalizacji na poziomie gmin*, opracowany przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu w 2017 roku za lata 2015-2016 dla 2473 gmin. Główne dane dotyczące stanu rewitalizacji w polskich gminach w 2015 i 2016 roku prezentuje poniższa tabela.

Z danych zawartych w tabeli wynika, że w działania rewitalizacyjne nasiliły się w 2016 roku. W analizowanym okresie z odrębnego programu rewitalizacji (LPR lub GPR) skorzystało 530 gmin, przy czym 255 w 2015 roku, a 455 w 2016 (z czego 170 gmin posiadało program w obydwu latach). Najczęściej, samodzielnym programem rewitalizacji dysponowały miasta na prawach powiatu (63,6% w 2015 i 56,1 w 2016), a najrzadziej gminy wiejskie (1,2% w 2015 i 8,1% w 2016), przy czym wyraźnie widać wzrost zainteresowania programowaniem rewitalizacji w gminach wiejskich w 2016 roku. W 2016 roku zwiększyła się zarówno powierzchnia obszarów rewitalizowanych (z 194 375 ha w 2015 do 288 385 ha w 2016), jak i liczba ludności je zamieszkującej (z 3 164 865 osób w 2015 r. do 3 375 939 osób w 2016 r.).

Partycypacja społeczna w „Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020”

Realizacja zasady partnerstwa i partycypacja społeczna w rewitalizacji wynikają wprost z wytycznych ministerialnych dotyczących prowadzenia rewitalizacji w ramach programów operacyjnych na lata 2014 - 2020. **Dążeniem Wytycznych** jest ujednoczenie warunków i procedur wdrażania programów operacyjnych na lata 2014-2020 w zakresie projektów realizujących cele i procesy rewitalizacji, zwanych dalej „projektami rewitalizacyjnymi”. Z Wytycznych wynika kilka ustaleń dotyczących zaangażowania interesariuszy w zmianę rewitalizacyjną.

- 1) Program rewitalizacji jest wypracowywany przez samorząd gminny i poddawany dyskusji w oparciu o diagnozę lokalnych problemów: społecznych, gospodarczych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych i środowiskowych. Prace nad przygotowaniem programu, bądź jego aktualizacją, jak również wdrażanie programu oparte są na współpracy ze wszystkimi grupami interesariuszy. Szczególnie ze społecznością obszarów rewitalizacji, innymi ich użytkownikami, przedsiębiorcami i organizacjami pozarządowymi.
- 2) Program rewitalizacji powinien zawierać opis procesu jego przygotowania dokumentujący udział w nim różnych grup interesariuszy w taki sposób, by możliwe było zweryfikowanie i ocena stopnia osiągniętego uspołecznienia, jak również określenie, w jaki sposób wybrana forma zarządzania programem rewitalizacji realizuje zasadę udziału w niej interesariuszy.
- 3) Partycypacja społeczna jest fundamentalną zasadą rewitalizacji na każdym etapie tego procesu (diagnozowanie, programowanie, wdrażanie, monitorowanie). Skonsolidowanie wysiłków różnych podmiotów na rzecz obszaru rewitalizacji postrzega się w Wytycznych jako ważny warunek sukcesu.

W Wytycznych podkreślono wyraźnie, że partycypacja powinna przyjmować w rewitalizacji możliwe dojrzałe formy. Oznacza to, że nie może ograniczać się jedynie do informowania czy konsultowania działań władz lokalnych, ale powinna zmierzać do stosowania zaawansowanych metod partycypacji, takich jak współdecydowanie czy kontrola obywatelska.

Partycypacja społeczna w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji (Dz. U. 2015 poz 1777)

Zgodnie z treścią Art. 5. 1. Ustawy o rewitalizacji partycypacja społeczna obejmuje przygotowanie, prowadzenie i ocenę rewitalizacji w sposób zapewniający aktywny udział interesa-

Tabela 1. Podstawowe dane na temat rewitalizacji polskich gmin w 2015 i 2016 roku

	2015	2016
Samodzielny program rewitalizacji dla gminy	225 gmin	445 gmin
Łączna powierzchnia obszarów zdegradowanych w gminach	210 364 ha	715 813 ha
Łączna liczba ludności zamieszkującej obszary zdegradowane	2 430 566 osób	3 942 465 osób
Łączna powierzchnia obszarów rewitalizacji	194 375 ha	288 385 ha
Łączna liczba ludności zamieszkującej obszary rewitalizowane	3 164 865 osób	3 375 939 osób

Źródło: Urząd Statystyczny we Wrocławiu 2017.

riuszy, między innymi poprzez uczestnictwo w konsultacjach społecznych oraz w pracach Komitetu Rewitalizacji. Partycypacja w rewitalizacji polega w szczególności na:

- 1) poznaniu potrzeb i oczekiwań interesariuszy oraz dążeniu do spójności planowanych działań z tymi potrzebami i oczekiwaniami;
- 2) prowadzeniu skierowanych do interesariuszy, działań edukacyjnych i informacyjnych o procesie rewitalizacji, w tym o istocie, celach, zasadach prowadzenia rewitalizacji, wynikających z ustawy oraz o przebiegu tego procesu;
- 3) inicjowaniu, umożliwianiu i wspieraniu działań służących rozwijaniu dialogu między interesariuszami oraz ich integracji wokół rewitalizacji;
- 4) zapewnieniu udziału interesariuszy w przygotowaniu dokumentów dotyczących rewitalizacji, w szczególności gminnego programu rewitalizacji;
- 5) wspieraniu inicjatyw zmierzających do zwiększania udziału interesariuszy w przygotowaniu i realizacji gminnego programu rewitalizacji;
- 6) zapewnieniu w czasie przygotowania, prowadzenia i oceny rewitalizacji możliwości wypowiedzenia się przez interesariuszy.

Rewitalizacja powinna zatem przebiegać z udziałem różnych kategorii aktorów lokalnych – interesariuszy rewitalizacji. W ustawie wymieniono kluczowe kategorie interesariuszy, tj.:

- mieszkańców obszaru rewitalizacji oraz właścicieli, użytkowników wieczystych nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami znajdującymi się na tym obszarze, w tym spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe oraz towarzystwa budownictwa społecznego;
- pozostałych mieszkańców gminy;
- podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić na obszarze gminy działalność gospodarczą;
- podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić na obszarze gminy działalność społeczną, w tym organizacje pozarządowe i grupy nieformalne;
- jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne;
- organy władzy publicznej;
- inne podmioty realizujące na obszarze rewitalizacji uprawnienia Skarbu Państwa.

Powyższy zbiór interesariuszy może być rozszerzany zgodnie z rzeczywistymi uwarunkowaniami lokalnymi.

Konsultacje społeczne w rewitalizacji w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji (Dz. U. 2015 poz 1777)

Konsultacje społeczne to zorganizowany sposób uzyskiwania przez administrację samorządową opinii oraz stanowisk od osób lub instytucji, których pośrednio lub bezpośrednio dotyczą skutki proponowanych przez administrację działań.⁶ Konsultacjom społecznym przypisuje się szereg istotnych funkcji, w tym: informacyjną, partycypacyjną, identyfikacyjną, kreatywną, korygującą, organizacyjną, edukacyjną, prewencyjną.⁷

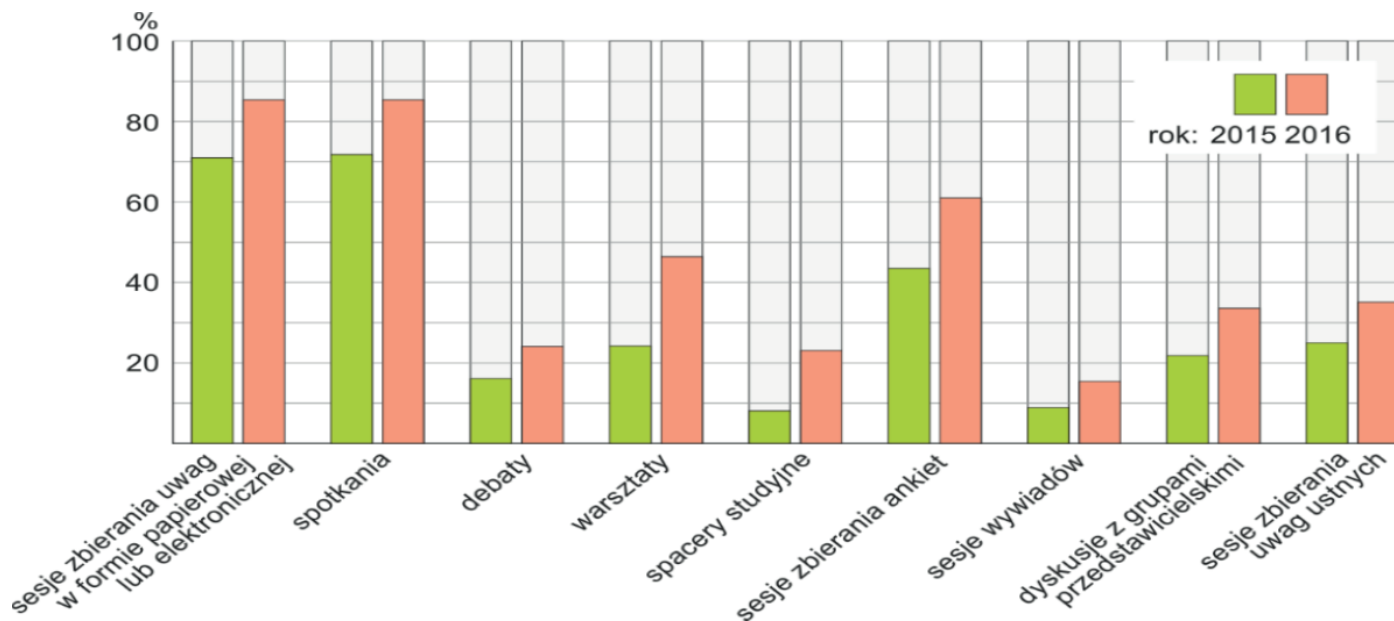
Ustawa o rewitalizacji nakłada obowiązek prowadzenia konsultacji społecznych podczas procedowania aktów prawnych regulujących proces rewitalizacji w gminie, tj.: uchwał w sprawie wyznaczania obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji, gminnego programu rewitalizacji, czy uchwały określającej zasady wyznaczania składu i działania Komitetu Rewitalizacji. Procedura konsultacji społecznych nie stanowi jednak *novum* w działalności gmin, bowiem zgodnie z przepisami ustawy o samorządzie gminnym (art.5a) rada gminy może podjąć uchwałę w sprawie zasad prowadzenia konsultacji z mieszkańcami w zakresie działalności gminy lub innych spraw lokalnych. Przy czym należy podkreślić, że zapisy ustawy o rewitalizacji dotyczące prowadzenia konsultacji społecznych stanowią uszczegółowienie ogólnych przepisów dotyczących konsultacji i powinny znaleźć odzwierciedlenie w regulaminach konsultacji uchwalanych przez radę gminy na podstawie artykułu 5a ustawy o samorządzie gminnym.

Zgodnie z Art. 6. ust. 1. Ustawy o rewitalizacji, organem odpowiedzialnym za przeprowadzenie konsultacji społecznych jest wójt, burmistrz albo prezydent miasta. O rozpoczęciu konsultacji społecznych oraz formach, w jakich będą prowadzone, powiadamia się nie później niż w terminie 7 dni przed dniem ich przeprowadzenia. O konsultacjach należy zawiadamiać w sposób zapewniający udział w nich możliwie szerokiego grona interesariuszy, wykorzystując w tym celu co najmniej obwieszczenie, ogłoszenie w sposób zwyczajowo przyjęty w danej gminie oraz ogłoszenie na stronie podmiotowej gminy w Biuletynie Informacji Publicznej. Przy czym są

6 Długosz D., Wygnański J.J., „Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej”, Warszawa 2005.

7 Szerzej można o tym przeczytać w: Zychowicz Z. (red.) Przeprowadzanie konsultacji społecznych w samorządzie, Instytut Rozwoju Regionalnego, Szczecin 2011, s. 10.

Wykres 1. Formy konsultacji społecznych w badanych gminach w 2015 i 2016 roku

Źródło: Raport cząstkowy *Dane statystyczne z zakresu rewitalizacji na poziomie gmin*, opracowany przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu w 2017, s.51

to minimalne ustawowe wymogi dotyczące trybu zawiadomienia mieszkańców o konsultacjach społecznych.

W ustawie określono formy prowadzenia konsultacji społecznych w procesie rewitalizacji. Przede wszystkim jest to zbieranie uwag w postaci papierowej lub elektronicznej, w tym za pomocą środków komunikacji elektronicznej, w szczególności poczty elektronicznej lub formularzy zamieszczonych na stronie gminy w Biuletynie Informacji Publicznej. Wskazano także na bezpośrednie formy dialogu z mieszkańcami, w tym: spotkania, debaty, warsztaty, spacery studyjne, ankiety, wywiady, wykorzystanie grup przedstawicielskich lub zbieranie uwag ustnych. Ustawa reguluje również niektóre kwestie organizacyjne i merytoryczne związane

z prowadzeniem konsultacji. Przede wszystkim dąży się do prowadzenia konsultacji w sposób przystępny, umożliwiający zrozumienie prezentowanych treści i odniesienie się do nich. W uzasadnionych przypadkach (z uwagi na specyfikę konsultowanych treści) zakłada się użycie wizualizacji oraz sporządzonych w języku niespecjalistycznym skrótów i zestawień informacji zawartych w dokumentach poddawanych konsultacjom. Ustawa zobowiązuje do wyznaczenia terminu na składanie uwag (będących podstawową formą konsultacji) nie krótszego niż 30 dni, licząc od dnia powiadomienia o konsultacjach. Określono w niej również obszar, na którym odbywają się konsultacje społeczne. Po wyznaczeniu obszaru rewitalizacji są one

Tab. 2 Liczba gmin prowadzących konsultacje dotyczące rewitalizacji w 2015 i 2016 roku

Liczba konsultacji	Konsultacje społeczne w procesie rewitalizacji					
	Przed przyjęciem PR		W trakcie realizacji PR		Po zakończeniu realizacji PR	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016
razem	116	360	24	100	7	-
1	59	89	12	47	5	-
2	25	72	3	23	1	-
3	13	51	4	10	1	-
4	5	36	3	7	-	-
5	2	25	1	5	-	-
6-10	9	68	1	5	-	-
>11	3	18	-	3	-	-

Źródło: Raport cząstkowy *Dane statystyczne z zakresu rewitalizacji na poziomie gmin*, opracowany przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu w 2017, s.49

prowadzone na tym obszarze lub, jeżeli nie jest to możliwe, w jego najbliższym sąsiedztwie. Niezwłocznie po zakończeniu konsultacji opracowuje się informację podsumowującą ich przebieg i wyniki. Projekty dokumentów poddawanych konsultacjom społecznym, a także projekty dokumentów uwzględniające zmiany wprowadzone w wyniku konsultacji społecznych oraz informacje o przebiegu konsultacji i zgłaszanych uwagach, ogłasza się na stronie gminy w Biuletynie Informacji Publicznej, a także, na żądanie osób zainteresowanych, udostępnia się w siedzibie urzędu gminy.

Z badań GUS wynika, że w polskich gminach wykorzystywano przede wszystkim tradycyjne formy konsultacji społecznych (Wykres 1). Zarówno w 2015, jak i w 2016 roku w większości gmin zbierano opinie mieszkańców w formie uwag papierowych lub elektronicznych lub podczas spotkań z mieszkańcami. Powszechnie wykorzystywano również badania ankietowe.

W latach 2015 – 2016 konsultacje społeczne na potrzeby rewitalizacji zorganizowano w gminach badanych przez GUS 607 razy, z czego aż 467 przed przyjęciem programu, a jedynie 124 w trakcie jego obowiązywania. Aktywność konsultacyjna gmin zwiększyła się wyraźnie w 2016 roku, jednak tendencja pozostała taka sama – nie prowadzono dialogu z mieszkańcami w trakcie realizacji programu rewitalizacji.

Komitet rewitalizacji

W ustawie o rewitalizacji wskazano obowiązek powołania Komitetu Rewitalizacji - podmiotu pełniącego funkcję opiniodawczą i doradcą dla władz lokalnych. Komitet stanowi płaszczyznę współpracy i dialogu interesariuszy z organami gminy w sprawach dotyczących przygotowania, prowadzenia i oceny rewitalizacji. Nie jest on nowym organem w gminie, nie dysponuje żadną kompetencją władczą. Jego zadaniem jest formułowanie wytycznych oraz organizowanie dyskusji nad przebiegiem rewitalizacji. Obsługę organizacyjną Komitetu Rewitalizacji zapewnia wójt, burmistrz albo prezydent miasta. W przypadku gdy Komitet Rewitalizacji zajmuje stanowisko w drodze głosowania, przedstawiciele gminy, gminnych jednostek organizacyjnych, w tym gminnych osób prawnych, nie biorą udziału w głosowaniu, jeżeli dotyczy ono projektów dokumentów, których opracowanie jest zadaniem wójta, burmistrza albo prezydenta miasta. Ustawa dopuszcza powoływanie osobnych Komitetów Rewitalizacji dla wyznaczonych podobszarów rewitalizacji. Komitet Rewitalizacji powołuje w drodze zarządzenia wójt, burmistrz lub prezydent miasta, niezwłocznie po podjęciu przez radę gminy uchwały określającej tryb działania komitetu i zasady wyznaczania jego składu. Podjęcie uchwały wymaga przestrzegania przez radę gminy dwóch podstawowych wytycznych:

- 1) Określenia funkcji, uprawnień i zadań Komitetu.
Po pierwsze, należy zapewnić taki skład Komitetu, który będzie gwarantem właściwego merytorycznego przygotowania do prawidłowego realizowania jego zadań i funkcji. Po drugie, tryb działania Komitetu musi umożliwiać prowadzenie dialogu i wspólne wypracowywanie stanowisk i opinii.
- 2) Zapewnienie wyłaniania członków Komitetu przez grupy interesariuszy.
Chodzi tu przede wszystkim o stworzenie warunków reprezentowania w pracach Komitetu poszczególnych grup interesariuszy (np. NGOów, korporacji przedsiębiorców) przez zgłaszanych przez nich kandydatów do Komitetu.

Uchwała rady w sprawie trybu działania Komitetu jest przyjmowana przed uchwaleniem gminnego programu rewitalizacji albo w terminie nie dłuższym niż 3 miesiące, licząc od dnia jego uchwalenia. Podjęcie uchwały poprzedzają konsultacje społeczne. Uchwała nie stanowi aktu prawa miejscowego, poza organami gminy wiąże jednak również sam Komitet Rewitalizacji, którego działalność reguluje.

W przypadku gdy Komitet Rewitalizacji został powołany przed uchwaleniem gminnego programu rewitalizacji, w programie tym określa się niezbędne zmiany w uchwale o trybie działania Komitetu, w tym dotyczące powołania Komitetu Rewitalizacji dla podobszaru rewitalizacji objętego tym programem. Zmiana uchwały, o trybie działania Komitetu, w sposób zgodny z gminnym programem rewitalizacji, następuje niezwłocznie po uchwaleniu tego programu. Po zmianie uchwały wójt, burmistrz albo prezydent miasta zmienia zarządzenie powołujące Komitet Rewitalizacji.

Z badań GUS wynika, że w 2015 roku Komitety Rewitalizacji lub inne ciała o charakterze doradczym powołano w 49 gminach. Łącznie zasiadło w nich 586 osób. W poszczególnych gminach liczba członków Komitetów wahała się od 4 do nawet 42 osób. Dwie gminy powołały po trzy Komitety, zaś trzy kolejne po dwa. Z kolei w 2016 roku funkcjonowało aż 214 Komitetów lub innych ciał doradczych, w których łącznie zasiadło aż 2447 osób. Ponownie niektóre gminy powołały więcej niż jeden Komitet. Zarówno w 2015, jak i w 2016 roku część Komitetów powołano już po przyjęciu programu rewitalizacji (odpowiednio 23.1% oraz 19.6 %).

Nowe formy włączania obywateli w zarządzanie publiczne

W klasycznym ujęciu rewitalizacja oznacza kompleksową i zintegrowaną wizję i przedsięwzięcia, które prowadzą do rozwiązania złożonych problemów miejskich i które mają na celu

doprowadzenie do trwałej poprawy kondycji ekonomicznej, fizycznej, społecznej i środowiskowej zdegradowanego obszaru. Kluczowymi elementami tak rozumianej rewitalizacji są m.in. partnerstwa oraz włączanie społeczności lokalnej w podejmowane działania.⁸ Wiele lat po opracowaniu tej definicji wśród badaczy panuje zgodność, iż rewitalizacja jest procesem bazującym na współpracy, zaangażowaniu społeczności lokalnej oraz trwałych partnerstwach lokalnych.⁹ By sprostać tak sformułowanym regułom partycypacyjnej rewitalizacji, należy szeroko promować nowoczesne narzędzia angażowania obywateli w działania samorządu terytorialnego.

Rozwijanie nowych sposobów partycypacji obywateli przyczynia się do podniesienia jakości demokracji i wzmacnia spójność wspólnoty samorządowej. W tym nurcie osadzony jest model demokracji deliberatywnej,¹⁰ zakładający uzupełnienie i wzbogacenie istniejących procedur demokratycznych w taki sposób, aby sporadyczne, krótkotrwałe zachowania obywatelskie, np. udział w wyborach, zastąpić świadomymi, systematycznymi, długotrwałymi i bazującymi na ich zaangażowaniu działaniami. Partycypacja (udział obywateli) ma być przy tym tak zorganizowana, by stworzyć płaszczyznę dialogu, wymiany poglądów i doświadczeń. Dyskusje te mogą przyjąć formę deliberacji – pogłębionych rozważań nad konkretnymi sprawami. Deliberacja powinna przebiegać tak, by każdy z uczestników mógł zaprezentować własne poglądy, opinie i pomysły. Powinna tu obowiązywać równość poszczególnych grup czy jednostek. Celem deliberacji jest wypracowanie wspólnej decyzji, najlepiej osiągnięcie konsensusu w danej sprawie. Następuje to na drodze przedstawiania i modyfikowania – pod wpływem racji prezentowanych przez innych – uzasadnień danego stanowiska.¹¹

Obecnie obserwuje się również wzrost zainteresowania metodami badawczymi i konsultacyjnymi, które włączają mieszkańców (w tym marginalizowanych, nieaktywnych)

w proces deliberacyjnego decydowania o działaniu i rozwoju ich społeczności. Metody, które scalają i włączają i deliberację nazywane są w literaturze skrótowo DIPs, czyli *deliberative and inclusive processes*.¹² *Wśród ich zasadniczych atutów wskazuje się m.in. poprawę procesu decyzyjnego, większą legitymizację działań wśród beneficjentów, wykształcenie trwałej przestrzeni kooperacji i ko-kreacji, redukcję dystansu pomiędzy decydentami a odbiorcami działań, gromadzenie, a także przetwarzanie i dystrybuowanie wiedzy wśród mieszkańców.*

Poza tradycyjnymi technikami konsultacji społecznych (jak badania ankietowe, czy wywiady), procedury programowania i wdrażania rewitalizacji, powinny wykorzystywać metody partycypacyjne łączące korzyści inkluzywności i deliberacji. Poniżej zaprezentowane zostaną nowoczesne narzędzia badania społeczności lokalnych i włączania mieszkańców w procedury podejmowania decyzji publicznych, użyteczne w procesie programowania i wdrażania rewitalizacji.

Spacer badawczy¹³

Spacer służy do badania opinii użytkowników na temat przestrzeni, szczególnie w zakresie oczekiwanych zmian, deficytów, funkcji, estetyki, itd. Umożliwia postrzeganie przestrzeni oczyma mieszkańców oraz identyfikację pożądaných przez nich zmian w sposobie jej zagospodarowania. Spacer jako narzędzie kształtowania przestrzeni miasta pozwala uchwycić szczególne wymiary życia społecznego, nie zawsze dostrzegane przez urzędników i ekspertów. W trakcie spacerów osoby nie będące projektantami stają się ekspertami oceniającymi rozwiązania z których korzystają na co dzień. Spacer można prowadzić osobno z różnymi kategoriami interesującej badacza społeczności.

Dla przykładu, w Gdyni organizowano spacer z seniorami i młodymi wolontariuszami, poświęcone analizie przestrzeni centrum, w tym jej dostosowania do różnych potrzeb seniorów. Badane były trzy trasy, którymi zazwyczaj przemieszczają się mieszkańcy. Na każdej z tras pojawiały się innego typu elementy poddawane ocenie, takie jak: tunel (zejścia, oznaczenia, dostępność windy), przejścia dla pieszych, przystanki komunikacji miejskiej, oświetlenie przestrzeni, skwery i ich infrastruktura, dostęp do toalet publicznych. Na każdy spacer i każdą trasę został przygotowany indywidualny scenariusz (rozpisane punkty na trasie spaceru, przyporządkowane pytania zadawane uczestnikom). Spacer po tych samych trasach realizowane były w ciągu dnia oraz wieczorem, a także jesienią. Chodziło o zbadanie jak przestrzeń jest odbierana w różnych warunkach.

8 Roberts P., Sykes J., „Urban Regeneration: A Handbook”, London: Sage, 2000, s. 17-19

9 Woolrych R., Sixsmith J., „Placing well-being and participation within processes of urban regeneration”, *International Journal of Public Sector Management*, Vol. 26 Issue: 3, 2013, ss.216-231; Huston S., Darchen S., „Urban regeneration: An Australian case study insights for cities under growth pressure”, *International Journal of Housing Markets and Analysis*, Vol. 7 Issue: 2, 2014, ss.266-282; Doyle S. A. (2004), „Urban regeneration in New York: gardens and grocers”, *International Journal of Retail & Distribution Management*, Vol. 32 Issue: 12, 2004, ss.582-586.

10 Więcej na ten temat przeczytać można w Held D., *Modele demokracji*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 219-230

11 Wasilewski J., *Demokracja deliberatywna: stanowiska i nadzieje*, [w:] *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Skarżyńska K., Jakubowska U., Wasilewski J. (red.), Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, Warszawa 2007, s.315

12 Pimbert M. P., Wakeford T. (2002), *Prajateerpu: A Citizens Jury/ Scenerio Workshop on Foodand Farming Futures for Andhara Pradesh*, HED, Sussex: IDS, India, London, 2002, s.2

13 <https://zlotakiega.rpo.gov.pl/sites/default/files/Gdynia%20spacer%20badawcze%20z%20seniorami.pdf>

kach i o różnych porach. Przejście jednej trasy według przygotowanego scenariusza zajmowało seniorom około godziny. W spacerach wzięło udział łącznie 17 seniorów z Centrum Aktywności Seniora i 12 wolontariuszy - młodzieży działającej w mieście w ramach Programu Aktywności Lokalnej, realizowanego przez ośrodek pomocy społecznej w Gdyni.

Geoankieta¹⁴

Geoankieta jest uzupełniającą formą konsultacji społecznych on-line, odbywających się podczas procesu planowania przestrzennego. Jest to internetowa aplikacja umożliwiająca nanoszenie na mapę punktów, linii, obszarów oraz przypisanie do każdego obiektu szczegółowych informacji poszerzających kontekst. Umożliwia również dyskusowanie na forum z innymi uczestnikami konsultacji

Kawiarnia obywatelska

Kawiarnia Obywatelska¹⁵ (ang. *Conversation Cafe*) jest metodą nastawioną na dialog. Jest to nieformalne, trwające 1-2 godziny spotkanie, gdzie ok. 8-10 uczestników dyskutuje między sobą na ważny dla nich temat. Metoda znajduje zastosowanie jako wprowadzenie do debaty lub narzędzie poznawania osób i grup oraz budowania relacji z nimi. Nie jest to metoda, która służy osiągnięciu porozumienia czy podjęcia decyzji.

W czasie dyskusji obowiązują 6 podstawowych zasad, których powinni przestrzegać uczestnicy:

- otwartość – słuchaj i szanuj inne punkty widzenia,
- akceptacja – powstrzymuj się od oceny,
- ciekawość – próbuj zrozumieć racje innych, a nie przekonywać ich do swoich racji,
- odkrycia – kwestionuj przyjętą wiedzę i szukaj nowych informacji,
- szczerść – mów o tym, co jest dla Ciebie osobiście ważne,
- zwięzłość – mów szczerze i z głębi serca, ale nie przedłużaj bez potrzeby.

Przeprowadzenie *Conversation Cafe* wymaga wybrania odpowiedniego miejsca (spory stół w kawiarni, bibliotece lub innym dostępnym miejscu), przygotowania identyfikatorów z imionami uczestników, oraz ewentualnie zapewnienia drobnego poczęstunku. Na początku spotkania prowadzący wita uczestników i przedstawia im opisane powyżej zasady dyskusji, ustala temat spotkania i godzinę zakończenia. W pierwszej rundzie każda osoba po kolei krótko się przedstawia oraz prezentuje to, co myśli o temacie spotkania. Na tym etapie nie ma czasu na odpowiedzi i komentarze od pozostałych uczestników. Jest to wyłącznie faza prezentacji. W następnej rundzie, gdy wszyscy się już poznali, każdy

może odnieść się do tego, co zostało powiedziane wcześniej. Po zakończeniu tej rundy, rozpoczyna się właściwa dyskusja, w której osoby mogą mówić bez ustalonego porządku, bowiem spotkanie to jest mniej formalne niż debata, panel czy sesja fokusowa. W razie problemów ze zdyscyplinowaniem grupy, gdy osoby mówią jednocześnie, można użyć niewielkiego przedmiotu, który przydziela głos – jedynie ta osoba, która go trzyma może w danym momencie mówić. Jest to zazwyczaj najdłuższa i najbardziej żywiołowa część dyskusji. Na zakończenie prowadzący prosi jeszcze raz wszystkich uczestników, aby w ramach podsumowania po kolei powiedzieli, co według nich było najważniejsze i najciekawsze.

21 century town meetings¹⁶

Wykorzystanie tej metody umożliwia zgromadzenie od 500 do 5000 osób, w celu omówienia kwestii lokalnych, regionalnych lub krajowych. Dzięki zastosowaniu technologii, metoda łączy w sobie zalety bezpośrednich dyskusji prowadzonych na małą skalę oraz grupowego podejmowania decyzji. Osiągany jest swoisty kompromis między jakością dyskusji, a liczebnością grupy. Technika ta łączy również cechy głosowania i deliberacji. Uczestnicy procesu zostają podzieleni na grupy po 10-12 osób, co umożliwia dyskusję. Cały proces może odbywać się zarówno w obrębie jednego pomieszczenia lub grupy mogą zbierać się w wielu lokalizacjach na terenie jednego lub nawet wielu krajów. Często uczestników dobiera się pod względem demograficznym reprezentatywnie dla całej populacji. W każdej grupie osoba pełniąca rolę moderatora (facilitator) korzysta z aplikacji lub komputera w sieci, aby natychmiast przygotowywać zestawianie pomysłów i głosów uczestników grupy. Informacje te są przesyłane do centralnego punktu, w którym specjalny zespół dokonuje ich podsumowania, a następnie odsyła je z powrotem do uczestników, którzy mogą je komentować lub poddać głosowaniu. Każdy uczestnik konsultacji posiada klawiaturę, która pozwala mu głosować indywidualnie. Wyniki tych głosów są przedstawiane w czasie rzeczywistym na dużych ekranach jako informacja zwrotna dla uczestników. Często zdarza się, że informacje są szybko edytowane do raportu, który jest drukowany i upowszechniany wśród uczestników, decydentów i dziennikarzy pod koniec spotkania.

Spotkania te są szczególnie przydatne do angażowania obywateli w procesie planowania, alokacji zasobów i formułowania polityki. Zazwyczaj używane są w przypadku rozstrzygnięcia (podjęcia decyzji) w kwestii istotnej i jednocześnie posiadającej różne możliwe formy rozwiązań. Zostały one wykorzystane do tworzenia zaleceń w różnych obszarach,

14 <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/geoankieta/>

15 <http://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/kawiarnia-obywatelska/>

16 Opracowano na podstawie: <http://participationcompass.org/article/show/132>

w tym: przy ustalaniu ostatecznego kształtu projektów odbudowy obszaru tzw. Ground Zero w Nowym Jorku i zniszczonego w wyniku huraganu Nowego Orleanu oraz szacowania kondycji sektora opieki zdrowotnej w Kalifornii.

Warsztaty przyszłościowe¹⁷

Jest to kolejna metoda mająca na celu stworzenie trwałych podstaw i współdzielonych wizji działań lokalnych. Warsztat służy do gromadzenia wiedzy na temat barier i doświadczeń jego uczestników oraz ich postaw wobec określonych scenariuszy działania. W warsztatach bierze udział około 25-30 osób pełniących różne role w społeczności lokalnej, na przykład:

- politycy, urzędnicy,
- eksperci techniczni,
- inwestorzy, ludzie biznesu,
- obywatele i lokalne stowarzyszenia.

Temat warsztatów powinien być jasno określony, ale jednocześnie niezbyt wąski. Szeroko sformułowany temat, stwarza bowiem okazję do kreatywnej dyskusji jak również umożliwia podzielenie zespołu na kilka grup roboczych i przypisanie im skonkretyzowanych aspektów tematu.

Warsztaty przyszłościowe są szczególnym rodzajem spotkania i przebiegają według określonych reguł. Planując warsztaty należy przewidzieć czas na następujące rodzaje aktywności: burzę mózgow, dyskusje, prezentacje i głosowania. Prace są zorganizowane w ramach sesji plenarnych i grupowych. Określone zasady prowadzenia warsztatu mają zapewnić każdemu możliwość wyrażenia swojej opinii, prezentacji pomysłów i przedyskutowania ich w grupie. Spotkanie jest nastawione na wspólne wypracowanie planu działania. Warsztat zazwyczaj trwa dwa dni i składa się z 4 faz:

- 1) fazy przygotowawczej – w której poznają się (co jest ważne ze względu na budowanie atmosfery dla późniejszych spotkań) oraz zgłębiają temat stanowiący przedmiot dyskusji;
- 2) fazy krytyki – podczas której uczestnicy skupiają się na negatywnych aspektach omawianego zagadnienia: wszelkich słabych stronach, problemach i błędach, które są w stanie zidentyfikować np. w swoim sąsiedztwie i które wymagają naprawy. Na koniec są prezentowane i omawiane efekty pracy zespołu. Pozwala to zamknąć i podsumować rozmowę o czynnikach negatywnych i skupić się na konstruktywnej dyskusji;
- 3) fazy wizjonerskiej – kiedy uczestnicy mają za zadanie stworzyć idealną wizję, która rozwiązałaby wszystkie zdiagnozowane wcześniej problemy. W tej fazie nie powinny istnieć żadne ograniczenia wyobraźni i krea-

tywności uczestników warsztatu (można się posłużyć techniką burzy mózgow), a stworzone wizje powinny odzwierciedlać ich osobiste podejście. Również w tej fazie na koniec prezentowane są podsumowania i wypracowane scenariusze;

- 4) fazy implementacji – w tej fazie stworzone przez uczestników wizje powinny być „przekute” w konkretne i realne propozycje działań. Podczas planowania działań należy wziąć pod uwagę dostępne zasoby oraz określić, jakich kompetencji wymaga określone działanie (co wiąże się z przekazaniem go określonej instytucji).

Warsztaty charrette

Warsztaty urbanistyczne charrette są narzędziem projektowym i mediacyjnym. Termin został przyjęty z tradycji francuskich Akademii Sztuk Pięknych, gdzie pod koniec XIX w. określał małe wózki używane przez asystentów do zbierania rysunków na egzaminach. Profesjonalne warsztaty charrette pojawiły się w Stanach Zjednoczonych pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. i zmieniły podejście planistyczne w tym kraju, obecnie są również stosowane w Europie.¹⁸ Jest to metoda polegająca na angażowaniu osób zainteresowanych rozwojem i przekształcaniami określonego terytorium w proces jego projektowania. Warsztaty polegają na angażowaniu uczestników w intensywne, kilkudniowe sesje, w których udział biorą zarówno przedstawiciele administracji samorządowej, urbanisty, deweloperzy, i inni eksperci, mieszkańcy oraz inne zainteresowane podmioty lokalne. Wynikiem sesji jest opracowanie spójnej, opartej na szerokim dialogu i negocjacjach, koncepcji zagospodarowania wybranego obszaru. Zakłada się, że taka forma zaangażowania buduje wśród uczestników poczucie realnego wpływu na wygląd otoczenia i rozwój lokalny.¹⁹

Warsztaty charrete są wykorzystywane przy rewitalizacji terenów poprzemysłowych, tworzeniu przestrzeni publicznych, zachowaniu tkanki historycznej śródmieść, zagospodarowaniu arterii komunikacyjnych, planowaniu nowych dzielnic i poprawy funkcjonowania istniejących wsi, miast lub nawet całych regionów. Mają na celu zgromadzenie wszystkich interesariuszy wokół przygotowanych zagadnień oraz wspólne wypracowanie dobrych i realistycznych rozwiązań.²⁰ Warsztaty są dobrym sposobem na włączenie społeczności lokalnej w procesy projektowania. Przestrzeń zaprojektowana metodą uczestniczącą jest nie tylko dopa-

18 MAU - Zrównoważona Urbanistyka w praktyce, Mycielski Architecture and Urbanism, Warszawa 2016, s.13

19 <http://urbnews.pl/warsztaty-charrette-otoczenie-dopasowane-mieszkanow/>

20 Master Plan Pole Mokotowskie – Koncepcja Rozwoju | Warsztaty Charrette, Raport Lipiec 2016, Warszawa 2016, s.26

17 <http://www.cipast.org/cipast.php?section=1012>

sowana do oczekiwań użytkowników, ale stanowi również miejsce, z którym się identyfikują. Miejsce jest tworzone przez uczestników i dla uczestników. Takie postępowanie przyczynia się do budowy kapitału społecznego miasta oraz przyciąga uwagę użytkowników przestrzeni miejskiej do kwestii i celów społecznych procesu kształtowania przestrzeni publicznej. Metodę warsztatów charrette zastosowano w Polsce m.in. przy opracowaniu projektu rewitalizacji obszaru Starej Papierni w Konstancinie-Jeziornej, czy zagospodarowania obszaru Pola Mokotowskiego w Warszawie. Opis drugiego przypadku stanowi swego rodzaju dobrą praktykę, możliwą do zastosowania w procesie rewitalizacji.²¹

Panel obywatelski²²

Panel obywatelski jest kolejną techniką wykorzystywaną w komunikacji z mieszkańcami, stosowaną zarówno w dużych, jak i małych miastach, czy na obszarach wiejskich m. in. w Anglii, Holandii, Dani, Niemczech, Australii oraz Nowej Zelandii. W Polsce również można obserwować pierwsze inicjatywy tego typu. Panele dostarczają władzom samorządowym wiedzy o realnych problemach lokalnej społeczności, a mieszkańcom dają poczucie wpływu i współuczestnictwa w ważnych dla nich decyzjach. Panel obywatelski, umożliwia nawiązanie dialogu z bardzo szerokim gronem mieszkańców, reprezentujących różne grupy społeczne, poglądy i interesy. Technika ta polega na cyklicznym (powtarzalnym) badaniu przez administrację samorządową opinii dużej (od kilkuset osób do kilkunastu tysięcy), możliwie reprezentatywnej (losowanej) grupy mieszkańców określonego obszaru lub użytkowników konkretnych usług publicznych. Te same osoby pozostają w grupie panelowej przez okres kilku lat (2-4), co pozwala na rejestrację zmian opinii poszczególnych osób między kolejnymi badaniami. Spośród uczestników panelu mniejsze grupy mogą być również zaproszone do badań jakościowych, w szczególności grup fokusowych i warsztatów.

Panel obywatelski wykorzystano w Polsce m.in. w badaniach prowadzonych w Gdyni na osiedlu pomiędzy ulicami Zamenhoffa i Opata Hackiego. Wśród mieszkańców zrealizowano badania kwestionariuszowe dotyczące jakości życia na osiedlu. Dodatkowo zorganizowano trzy warsztaty podsumowujące wstępne wyniki: dwa z mieszkańcami osiedla i jeden z instytucjami działającymi na ich rzecz. Co do zasady, metoda panelowa zakłada powtarzanie sondażu w regularnych odstępach czasu, za pomocą tego samego (lub częściowo modyfikowanego) kwestionariusza oraz z tymi samymi

respondentami. Umożliwia to dokonanie rzetelnych porównań w czasie i monitorowanie zmian w skali całego obszaru. Przeprowadzony sondaż należy więc traktować jako pomiar początkowy i pierwszy etap większego przedsięwzięcia badawczego²³.

Sondaż deliberatywny²⁴

Sondaż deliberatywny[®] to kolejna metoda konsultacji społecznych, włączająca mieszkańców w debatę publiczną na ważne i dotyczące ich tematy. Metoda została opracowana przez prof. Jamesa Fishkina - Dyrektora Centrum Demokracji Deliberatywnej na Uniwersytecie Stanforda. Polega na zbieraniu opinii od ludzi, którzy posiadli przynajmniej podstawową wiedzę o faktach i alternatywnych propozycjach działań w danej sprawie. Informacje, które umożliwiają prowadzenie merytorycznej dyskusji, uczestnicy otrzymują w postaci specjalnie przygotowanych materiałów (ok. 30 str. tekstu z grafiką lub prezentacja multimedialna). Umożliwia to formułowanie opinii w sposób przemyślany, bazując na merytorycznej podbudowie. W ramach sondażu deliberatywnego dwukrotnie przeprowadzane jest badanie ankietowe: przed i po otrzymaniu przez uczestników pakietu informacji, debacie w grupach oraz spotkaniu z ekspertami i politykami. Wyniki badań są podawane do publicznej wiadomości. Jak wskazują Anna Kubiak i Aneta Krzewińska²⁵, prowadzenie takiego sondażu wymaga realizacji konkretnych etapów:

- Działań organizacyjnych – skompletowanie zespołu badawczego, pozyskanie sponsorów i współpracujących mediów, znalezienie ekspertów branżowych (z dziedziny stanowiącej przedmiot deliberacji), wybór miejsca właściwego dla deliberacji, organizacja badań sondażowych.
- Wylosowania reprezentatywnej próby mieszkańców i zrealizowania badania opinii według przygotowanego wcześniej scenariusza.
- Wylosowania pod próby spośród uczestników „sondażu zerowego”, zaproszenia ich do debaty i utrzymania ich aktywności w debacie.
- Przygotowania i dystrybucji wśród członków wylosowanej pod próby materiałów informacyjnych na temat przedmiotu deliberacji przygotowanych przez niezależnych bezstronnych ekspertów w formule przystępnej dla odbiorców.

23 Więcej na ten temat można przeczytać w raporcie: Jakość życia na Osiedlu przy ulicy Zamenhoffa i opata Hackiego w Gdyni. Podsumowanie badania opinii mieszkańców Osiedla. http://stocznia.org.pl/app/uploads/2016/03/FINAL_raport_ZOH.pdf

24 <http://cd.uw.edu.pl/sd/index.php?page=o-metodzie>

25 Krzewińska A., Kubiak A., *Sondaż deliberatywny – inwentarz problemów*, Przegląd Socjologiczny 2012/61/1, ss. 9-30

21 Opracowano na podstawie: Master plan Pole Mokotowskie – koncepcja rozwoju i warsztaty charrette, raport lipiec 2016, Warszawa 2016

22 <http://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/panel-obywatelski/> [dostęp: 06.09.2016]

- Przygotowania i przeszkolenia facylitatorów²⁶ (moderatorów dyskusji w małych grupach). Małe grupy moderowane przez facylitatorów **są tworzone poprzez losowy podział członków** pod próby.
- Przeprowadzenia debaty z udziałem wszystkich zainteresowanych, w tym mediów, organizacji pozarządowych.
- Wypracowania stanowiska w przedmiocie debaty i podjęcia decyzji w przedmiocie debaty.

Pierwszy w Polsce sondaż deliberacyjny odbył się w Poznaniu w 2009 roku.²⁷ Wzięła w nim udział reprezentatywna próba mieszkańców Poznania. 148 osób spośród 854 uczestników²⁸ sondażu, spotkało się na terenie poznańskich targów, by rozważyć argumenty za i przeciw różnym sposobom zagospodarowania stadionu miejskiego przy ul. Bułgarskiej. Rozważano cztery kluczowe dla przyszłości stadionu kwestie:

- Kto i w jaki sposób powinien zarządzać stadionem?
- W jaki sposób finansować utrzymanie stadionu i infrastruktury?
- Komu powinien służyć stadion?
- Co powinno się na nim dziać?

Uczestnicy deliberacji otrzymali na tydzień przed spotkaniem materiały informacyjne sprawdzone przez panel ekspertów, a w trakcie dwóch sesji plenarnych mieli możliwość zadawać ekspertom dodatkowe pytania. Swoje opinie w podanych deliberacji kwestiach wyrażali w trakcie całonocnej dyskusji oraz po jej zakończeniu, wypełniając indywidualnie anonimowe kwestionariusze. Wyniki deliberacji pozwoliły zapoznać się z preferencjami mieszkańców Poznania, oraz umożliwiły obserwację zmian, jakie zachodzą w poglądach dzięki możliwości zapoznania się z informacjami i argumentami merytorycznymi oraz poglądami innych osób.

Grupy wielokrotne²⁹

Grupy wielokrotne (*reconvening groups*), stanowią zmodyfikowany wariant tradycyjnych grup fokusowych. Zwykle grupy fokusowe zakładają jednorazowe spotkanie 8–12 osób na kilkugodzinną dyskusję grupową prowadzoną przez moderatora. Różnica polega na tym, że uczestnicy grup wielokrotnych spotykają się co najmniej dwukrotnie. Po pierwsze, muszą wstępnie przedyskutować wybrane zagadnienie. Po drugie,

dyskutują o wybranej kwestii po zapoznaniu się z przedstawionymi materiałami informacyjnymi i omówieniu ich z osobami spoza grupy uczestników.

Drugie spotkanie odbywa się po upływie czasu wystarczającego na przemyślenie diskutowanych kwestii, dokładne przeanalizowanie materiałów i sformułowanie na tej podstawie własnych opinii i poglądów. Taka metoda umożliwia pogłębioną dyskusję i refleksję. Pozwala prześledzić, jak zmieniają się opinie uczestników po wysłuchaniu argumentacji innych rozmówców i zapoznaniu się z materiałami informacyjnymi. Może służyć również jako pilotaż materiałów informacyjnych.

Podsumowanie

Uczestnictwo obywateli w planowaniu, wdrażaniu i monitorowaniu przebiegu rewitalizacji jest niezbędne, by odpowiadała ona na realne potrzeby i oczekiwania społeczności lokalnej. O zainteresowaniu władarzy lokalnych i ich administracji dialogiem z mieszkańcami, z pewnością nie przesądzą jedynie przesłanki formalne, wynikające z ustawy o rewitalizacji i wytycznych rządowych. W Polsce od dłuższego już czasu obserwuje się wdrażanie rozwiązań partycypacyjnych opartych na różnych zasadach i w różnym stopniu włączających obywateli we współdecydowanie. Z pewnością coraz większego znaczenia będą nabierać techniki crowdsourcingowe, wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne w pozyskiwaniu wiedzy tłumu – czerpaniu informacji i inspiracji od mieszkańców za pośrednictwem Internetu.

Literatura

- Citizens as Partners. OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-Making. Governance, OECD Publishing 2001.
- Długosz D., Wygnański J.J., „Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej”, Warszawa 2005.
- Doyle S. A. (2004), „Urban regeneration in New York: gardens and grocers”, *International Journal of Retail & Distribution Management*, Vol. 32 Issue: 12, 2004.
- Gaventa J. *Exploring citizenship, participation and accountability*, „IDS Bulletin” 2002, Vol. 33, No 2.
- Held D., *Modele demokracji*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Huston S., Darchen S., „Urban regeneration: An Australian case study insights for cities under growth pressure”, *International Journal of Housing Markets and Analysis*, Vol. 7 Issue: 2, 2014.

26 Facylitator to osoba bezstronna, która nie będąc członkiem grupy pracuje dla jej dobra

27 <http://www.poznan.pl/mim/info/news/przyszlosc-stadionu-pierwszy-w-polsce-sondaz-deliberacyjny-odbyl-sie-w-poznaniu,34661.html>

28 854 osoby uczestniczyły w badaniach ankietowych, 148 osób wzięło udział w dyskusji.

29 Opracowano na podstawie informacji ze stron internetowych: http://www.razemolupkach.pl/sites/default/files/koncepcja_ROL_0.pdf, http://www.decdujemyrazem.pl/files/FISE_DR_grupy_wielokrotne.pdf <http://reklama.ngo.pl/x/673816>

- Krzewińska A., Kubiak A., *Sondaż deliberatywny – inwentarz problemów*, Przegląd Socjologiczny 2012/61/1.
- Master plan Pole Mokotowskie – koncepcja rozwoju i warsztaty charrette, raport lipiec 2016, Warszawa 2016.
- MAU - Zrównoważona Urbanistyka w praktyce, Mycielski Architecture and Urbanism, Warszawa 2016.
- Pimbert M. P., Wakeford T., *Prajateerpu: A Citizens Jury/Scenerio Workshop on Food and Farming Futures for Andhara Pradesh*, HED, Sussex: IDS, India, London, 2002.
- Przywojska J., *Rewitalizacja miast. Aspekt społeczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Roberts P., Sykes J., "Urban Regeneration: A Handbook", London: Sage, 2000.
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji Dz.U. 2015 poz. 1777
- Wasilewski J., *Demokracja deliberatywna: stanowiska i nadzieje*, [w:] *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Skarżyńska K., Jakubowska U., Wasilewski J. (red.), Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, Warszawa 2007.
- Woolrych R., Sixsmith J., "Placing well being and participation within processes of urban regeneration", *International Journal of Public Sector Management*, Vol. 26 Issue: 3, 2013.
- World Bank, *World Bank Participation Sourcebook*, Environment Department Papers Participation Series Washington D.C. World Bank, 1995.
- Zychowicz Z. (red.) *Przeprowadzanie konsultacji społecznych w samorządzie*, Instytut Rozwoju Regionalnego, Szczecin 2011.
- <https://zlotaksiega.rpo.gov.pl/sites/default/files/Gdynia%20spacery%20badawcze%20z%20seniorami.pdf>
- Jakość życia na Osiedlu przy ulicy Zamenhofs i opata Hackiego w Gdyni. Podsumowanie badania opinii mieszkańców Osiedla. http://stocznia.org.pl/app/uploads/2016/03/FINAL_raport_ZOH.pdf

Źródła Internetowe

- <http://cd.uw.edu.pl/sd/index.php?page=o-metodzie>
- <http://participationcompass.org/article/show/132>
- <http://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/kawiarnia-obywatelska/>
- <http://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/panel-obywatelski/>
- <http://urbnews.pl/warsztaty-charette-otoczenie-dopasowane-mieszkancow/>
- <http://www.cipast.org/cipast.php?section=1012>
- <http://www.poznan.pl/mim/info/news/przyszlosc-stadionu-pierwszy-w-polsce-sondaz-deliberatywny-odbyl-sie-w-poznaniu,34661.html>
- http://www.razemolupkach.pl/sites/default/files/koncepcja_ROL_0.pdf,
- http://www.decdujmyrazem.pl/files/FISE_DR_grupy_wielokrotne.pdf
- <http://reklama.ngo.pl/x/673816>
- <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/geoankieta/>

